

JOAN CELIÀ

JOAN CELIÀ

El diccionari dels titans

Imatges de part de la Calaixera. Aquí s'hi guarden quasi quatre milions de fitxes del Diccionari.

L'arxiu documental que va permetre d'enllestir la titànica obra duta a terme per Mossèn Alcover i Francesc de Borja Moll, el 'Diccionari català-valencià-balear', més conegut per 'la Calaixera', ha estat adquirit pel Govern balear per assegurar-ne la conservació i l'estudi.

Després de molts anys de negociacions, el llegat de Francesc de Borja Moll i de Mossèn Alcover, conegut per "la Calaixera" (tot l'arxiu que serví per a confeccionar el *Diccionari català-valencià-balear*) serà finalment adquirit pel govern balear per assegurar-ne la preservació, l'ordenació i l'estudi.

L'acord. Segons que ha explicat a aquest setmanari Francesc Moll, actual responsable de l'Editorial Moll i fill de Francesc de Borja, l'acord al qual han arribat els hereus de l'il·lustre filòleg amb el govern de les Illes Balears assegura que el fons no es farà malbé, i que serà ben conservat i a l'abast dels investigadors que tenen aquí un fons realment important.

Aquest fons té unes quantes

parts. La més significativa és "la Calaixera", amb els calaixos on hi ha dipositats prop de quatre milions de fitxes, que serviren a Mossèn Alcover i a Francesc de Borja Moll, i als seus nombrosos ajudants, per a confegir el famós *Diccionari català-valencià-balear*. A més, també hi ha tot de caixes de fusta, plenes de la correspondència que els filòlegs mantingueren amb moltes persones, algunes de molt de relleu, com Fabra, Cambó, Joan i Marià Alcover..., i algunes de no tan conegudes, entre les quals n'hi ha des de les d'admiradors de la titànica obra (amb ofertes de suports econòmics) a les d'algun destructor. Aquesta correspondència comença amb la de Mossèn Alcover, a partir del 1882, i s'acaba gairebé amb la conclusió del diccionari, el 1962. És a dir: més de vuit-

tanta anys, que vol dir milers de cartes i fulletons que narren molts aspectes de quasi un segle de cultura catalana, en bona part encara inexplorats i dignes de futurs estudis i tesis d'investigació.

Finalment, el fons també consta de la important biblioteca de Mossèn Alcover, de 12.000 volums, dedicada especialment a qüestions filològiques.

Tot plegat, un tresor que, gràcies a l'acord amb el govern insular i amb la Universitat de les Illes Balears, serà a l'abast de la investigació filològica. En paraules de Francesc Moll, el seu valor no és únicament històric, sinó també filològic, i permetrà als filòlegs actuals de fer-se una perspectiva balear que enriquirà el coneixement global del català.

En una primera fase, que s'espe-

ra que es concretarà aquest primer semestre d'enguany, el govern farà efectiva la compra (en dos terminis) de tot el fons, que es dipositarà en una de les biblioteques de la UIB, en una sala ja adequada a tal efecte. Una segona fase consistirà a rehabilitar el futur centre cultural que ha d'acollir el fons: un casal dit de Ca n'Oleo, propietat de la UIB i situat al centre de Palma. Aquest casal es començarà a habilitar ben aviat, encara que l'operació durarà uns quants anys. Una volta habilitat i en condicions, s'hi traslladaran el fons Alcover-Moll, més fons documentals i serveis culturals varis, perquè tot plegat sigui a l'abast dels investigadors. De totes maneres, mentre la Calaixera romandrà a la UIB, hi ha previst que es pugui consultar, encara que sigui d'una manera més restringida que no en el seu emplaçament definitiu.

Història del tresor. L'any 1900 Mossèn Alcover, ja decidit a tirar endavant la tasca de la seva vida, publica l'anomenada "Lletra de Convit", una convocatòria pública adreçada a tots els interessats de qualsevol indret de l'àmbit lingüístic català, demanant-los la col·laboració per confeir un diccionari de la llengua catalana a partir de totes les peculiaritats del català de cada part del territori. Poc després començava a publicar el *Bulletí del Diccionari*, en el qual anava fent l'inventari de cada nova adhesió. La resposta, evoca Francesc Moll, va ser magnífica, "amb voluntaris que apareixen de tot arreu: de cada una de les Illes Balears, del Principat, del País Valencià, del Rosselló... Més intensa fou encara la col·laboració a partir del Congrés de Cultura Catalana del 1906, quan la figura de Mossèn Alcover es va fer tan popular que molts l'anomenaren l'apòstol de la llengua catalana". Alcover entrà a l'Institut d'Estudis Catalans, que va reconèixer la seva tasca, i hi fou nomenat president de la Secció Filològica. Però el seu caràcter, fort i difícil, i la manca de sintonia amb molts dels membres de l'Institut, el n'allunyaren progressivament. Finalment, les diferències, sobretot relatives a la llengua estàndard i dia-

lectal, portaren Mossèn Alcover a trencar-hi radicalment. Llavors, en un manifest públic, anuncià que el seu diccionari no es titularia "de la llengua catalana", sinó "català-valencià-balear", i així es va publicar.

Discussions formals al marge, la tasca de n'Alcover va tenir una continuïtat indefallent. Els nombrosíssims corresponsals rebien unes famoses cèdules, cada una de les quals era una vera enquesta, elaborada per Alcover i el seu col·laborador, el doctor Schadel (un filòleg alemany), demanant als corresponsals que buidessin el lèxic d'un llibre determinat, que consultessin uns diccionaris determinats, que apleguessin les paraules que es deien als pobles respectius... A poc a poc, any sobre any, a ca n'Alcover, al centre de Palma, es rebien cèdules de pertot. Milers, centenars de milers... Un petit exèrcit de col·laboradors (família del Mossèn, amistats, capellans, voluntaris diversos...) anaven sistematitzant en fitxes una allau d'informació. A mesura que es confeccionaven les fitxes, la primera tasca era, evidentment, d'arxivar-les per ordre alfabètic. Francesc Moll recorda que ell mateix, com tots els seus germans, havia passat moltes hores ordenant-les alfabèticament. "Imagina't, això eren els anys 50. Supòs que devia ser una reordenació, però Déu n'hi

do les hores que vaig passar-hi..."

La col·laboració dels corresponsals era vital, però també la feina de camp de Mossèn Alcover, que visità totes les terres de parla catalana. Viatges que duraven mesos i que es feien en condicions sovint molt dures. D'aquestes diguem-ne rutes filològiques, en féu moltes, entre 1906 i 1928. En una d'aquestes, va anar al seminari de Ciutadella, Menorca. Els seminaris eren dels primers llocs que solia visitar el Mossèn. De fet, a molts d'indrets eren els únics centres d'ensenyament mitjà on podia captar nous adeptes per a la causa. Al Seminari de Ciutadella, Alcover hi va fer l'enquesta habitual entre els estudiants, i hi notà que un dels al·lots, de quinze anys, tenia una especial predilecció per la filologia. L'impressionà de saber que aquell jovenet, anomenat Francesc de Borja Moll, ja havia fet alguns intents de diccionari, amb només tretze o catorze anys.

Naturalment, l'al·lot es convertí en corresponsal a Ciutadella del diccionari. Durant un parell d'anys el jove Moll es dedicà a treure tota la informació que pogué per a l'obra de Mossèn Alcover. Però els temps d'estudi s'acabaren i l'al·lot, que ja comptava divuit anys, hagué de comunicar al Mossèn que dissortadament havia de deixar el Seminari. L'oferta no es va fer espe-

Francesc Moll, fill de F. de Borja Moll, observant la Calaixera. Els hereus de Moll estan satisfets amb l'acord amb el Govern de les Illes Balears.

JOAN CELIÀ

Damià Pons,
conseller
d'Educació
i Cultura del
Govern de les
Illes Balears.
Pons és un dels
artífexs de
l'acord amb
els hereus
de Francesc
de Borja Moll.

rar. Alcover proposà a Moll de deixar Ciutadella, Menorca, i de passar a residir amb ell, a Palma, perquè treballàs en la seva obra. Un enamorat de la filologia com Moll no s'ho degué pensar ni un instant. Així, se n'anà a Ciutat, on no tenia familiars ni amics. A més de la seva feina en el diccionari, Alcover dissenyà per al jove un pla d'estudis (per lliure, que diríem avui), assessorat pel seu amic el doctor Schadel i filòlegs diversos. Allà, envoltat de llibres i sota una estricta disciplina d'estudi, "mon pare degué xalar enormement", imagina Francesc Moll. Era l'any 1921. La natural predilecció que sentia Moll per la filologia, afavorida per aquell immillorable ambient de feina i estudi, va donar els millors fruits.

Amb els estudis i la col·laboració en el diccionari, prosseguien els estudis de camp. Moll acompanyà Alcover en uns quants viatges. En algun, com el que els duqué pel Pirineu durant mig any, les condicions foren tan dures que de tant en tant les forces fallaven. Francesc Moll explica que son pare, en les seves Memòries, narra que en aquell viatge, després d'una esgotadora jornada amb mula, en arribar a l'hostal, va caure acubat de l'animal.

A la primeria dels anys 20 l'allau d'informació sistematitzada obtinguda ja va permetre d'iniciar la redacció del diccionari; si més no, l'esborrany dels primers articles. Ningú no dubtava que el diccionari seria una gran obra de replega documental, però atesa la personalitat una mica esburbada de Mossèn Alcover, eren molts els qui tenien el convenciment que seria una obra poc sistematitzada. El primer article, de prova, esvaí els dubtes. Era una obra ben sistematitzada, científica i adequadament plantejada i ponderada.

L'any 1926, finalment, sortí a la llum el primer fascicle del primer tom, el qual s'acabà de publicar el 1930. En la primera edició d'aquest primer tom del *Diccionari*, cada article anava signat. Així, hi podem veure que en la primera part els articles són pràcticament signats a parts iguals per la A d'Al-

cover i la M de Moll. Però la A ja s'espaiava molt a la segona part: la salut de n'Alcover, ja vell, declinava. Finalment, es va morir a Palma, el 1932.

Previsor, Mossèn Alcover havia fet una Societat Limitada, formada per ell mateix, Francesc de Borja Mol i Joan Riutort, que n'era l'administrador. Una societat que era titular no solament dels drets del *Diccionari*, sinó de tot el fons documental, correspondència i bibliografia. "Volia -recorda Fran-

ARXIU / JORDI PLAY

cesc Moll- que es mantengués la unitat de tot el fons per assegurar la publicació de l'obra per la qual havia viscut i que no pogué veure acabada". Uns quants anys després Francesc de Borja Moll comprà a Riutort, que no era home de lletres, la seva part, i féu camí en solitari. La feina, després de més de trenta anys de recollida d'informació, començava a retre. El 1935 es publica el segon tom. Però llavors ve el desastre: la guerra i la dictadura de Franco.

Un diccionari de la llengua catalana, va topar, és clar, amb la incomprensió i la manifesta hostilitat de la gent de l'*una, grande y libre*. Entre 1936 i 1950 el diccionari deixà d'existir, públicament. Foren catorze anys duríssims. Francesc de Borja Moll continuà treballant sobre la documentació, redactant cada dia, un any i un altre, el Diccionari. "Hem d'entendre -explica Francesc Moll- en quines condi-

cions treballava, perquè ni tenia doblers ni, i això era la cosa més greu, tenia la més mínima seguretat que es pogués publicar".

Penúries polítiques al marge, les estretors econòmiques foren una constant en la llarga elaboració del diccionari. Es varen anar superant amb molta voluntat, amb la feina desinteressada de molta gent i amb aportacions generoses. Una de les més importants va ser, per ventura, la de l'industrial català Enric Pérez Capdevila, que envià una carta a Moll demanant informació sobre el diccionari. Tan content degué quedar de la resposta, que avançà doblers al filòleg i li finançà la compra d'una gran quantitat de paper. Paper que, ben estojat, es va guardar devers vint anys. Quan els primers toms del diccionari començaven a ser venuts, Moll tornà a l'industrial tot quant li havia avançat, tal com havien quedat que faria, sense interessos: "és un cas de filantropia que ajudà moltíssim al diccionari", comenta Francesc Moll.

El 1950, Moll rebé el permís oficial de la dictadura per reprendre la publicació del *Diccionari*. Els catorze anys de silenci públic havien permès al filòleg -compaginant-ho amb la feina de professor d'alemany, que li assegurava el menjar- de dedicar-se a la tasca, íntima i quasi clandestina, de la redacció. Aquell 1950 se'n publica el tercer tom. El 1962, en ocasió del centenari del naixement de Mossèn Alcover, es posa punt final al *Diccionari* amb l'edició del desè tom.

Més endavant, els anys 1965 i 1968, Moll va reeditar, respectivament, el primer tom i el segon, amb ortografia normativa. Havien passat seixanta-vuit anys des que mossèn Alcover havia publicat la seva "Lletra de Convit". Entremig, unes Illes Balears, uns Països Catalans i un món sacsejat per guerres, crisis i canvis de tota mena, però, amb una empresa de quasi un segle que ho ha superat tot gràcies a dues vides exemplars. La d'Alcover i la de Moll. El Diccionari. La Calaixera.

Miquel Payeras